Robby Vervoort
Freelance Senior Archeoloog
research & consultancy

Archeologienota met beperkte samenstelling: Engine Deck Repair Antwerp Shipyard, Antwerpen (prov. Antwerpen)

Robby Vervoort

Freelance Senior Archeoloog

Borgerhout, juni 2021

Robby Vervoort
Freelance Senior Archeoloog
research & consultancy

Colofon

Titel

Archeologienota met beperkte samenstelling:
Engine Deck Repair Antwerp Shipyard,
Antwerpen (prov. Antwerpen).

Auteur

Robby Vervoort

Opdrachtgever

Mertens – Architecten

Projectcode

2021F196

Plaats en datum van uitgave

Borgerhout, juni 2021

Reeks en nummer

RVFSA-Rapport, 110

© Robby Vervoort. Freelance Senior Archeoloog. Niets uit deze uitgave mag zonder bronvermelding worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door print-outs, kopieën, of op welke andere manier dan ook.

Robby Vervoort
Freelance Senior Archeoloog
research & consultancy

Inhoud

1. Technische fiche/administratieve gegevens 4
1. Inleiding 7
2. Methodiek van het onderzoek 7
3. Archeologische voorkennis 8
4. Beschrijving van de geplande werkzaamheden 8
4.1. Huidige toestand 8
4.2. Toekomstige situatie 12
5. Kennisvermeerderingspotentieel van het projectgebied 21
6. Bibliografie 21
6.1. Online bronnen 21
7. Lijst figuren en bijlagen 22
7.1. Lijst figuren 22
7.2. Lijst bijlagen 22

Robby Vervoort
Freelance Senior Archeoloog
research & consultancy

1. Technische fiche/administratieve gegevens

Naam site

Engine Deck Repair Antwerp Shipyard

Ligging

Antwerpen, 2030 Antwerpen,

Industrieweg 11

Kadastrale gegevens

Antwerpen: 14de Afdeling

Antwerpen: Sectie A

Perceelnummers: 305y2, 305v2, 305s2, 382w, 382x

Bounding Box

X	Y
148772.1	216584.7
148522.9	216434.6
148580.8	216341.3
148510.1	216298.2
148698.5	215939.1
148608.2	215877.3
148736.8	215766.4
148848.6	215834.1
148943.8	215645.7
149195.9	215645.7
149281.3	215794.9

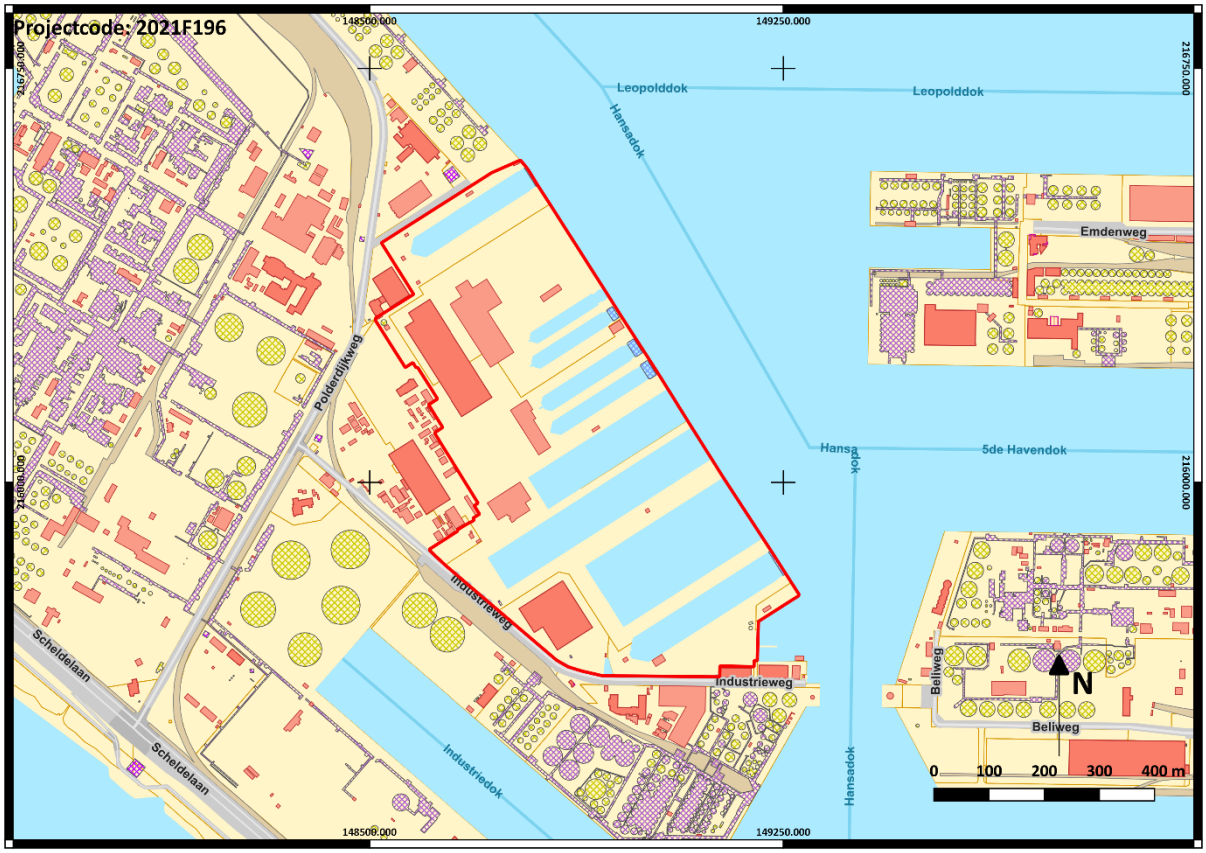

Figuur 1:Kadasterkaart met aanduiding onderzoeksgebied (1/5000)

Onderzoek	Archeologisch en geschiedkundig bureauonderzoek
Projectcode	2021F196
Opdrachtgever	Mertens – Architecten
Uitvoerder	Robby Vervoort. Freelance Senior Archeoloog. Research & Consultancy.
Erkend archeoloog	Robby Vervoort OE/ERK/Archeoloog/2016/00126
Nummer wettelijk depot	Niet van toepassing
Termijn	13 juni - 19 juni
Geplande ingreep	

Bouwen deurlier, meterlokaal, hoofdlier, hoogspanningskabines, kantoor, portiersloge, reclametotem, vlaggenmast, waterzuivering en reconversie site.

Geldende wetgeving en voorwaarden

Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014. De nota werd opgesteld overeenkomstig de Code van Goede Praktijk. De totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de aanvraag betrekking heeft, bedraagt 3000m² of meer en de ingreep in de bodem bedraagt minimaal 5000 m², zoals bepaald in artikel 5.4.2 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en is gelegen buiten een zone waarop lagere oppervlaktecriteria van toepassing zijn.

Randvoorwaarden

/

Doelstelling

Het doel van deze archeologienota is om via de tot op heden beschikbare bronnen (bureauonderzoek) na te gaan wat het archeologische potentieel van het projectgebied is, wat de mogelijke bedreigingen zijn voor het eventueel aanwezige bodemarchief, en hoe hiermee dient omgegaan te worden.

Vraagstelling

- Wat is de landschapshistoriek van het projectgebied?
- Wat is de impact van de geplande werken?

Thesaurus

Archeologienota met beperkte samenstelling, bureauonderzoek

1. Inleiding

Het projectgebied ligt midden in het havengebied van de stad Antwerpen, aan de Industrieweg 11. Het gaat om een zone waarin zes droogdokken en drie natdokken liggen, die allemaal aansluiten op het Hansadok en op kortere afstand op het Leopoldsdok, het Vierde Havendok en het Vijfde Havendok. Verder bevinden zich in het projectgebied verschillende gebouwen, zoals kantoorruimten, en is het terrein grotendeels verhard.

De zes droogdokken en een pomphuis zijn opgenomen als vastgesteld bouwkundig erfgoedrelict (ID 10759).

Doel van dit bureauonderzoek is het verkrijgen van een bekrachtigde archeologienota met beperkte samenstelling gezien de aard van de geplande bodemingrepen en de locatie van het projectgebied in de haven van Antwerpen op de rechteroever van de Schelde. Een zone die gekenmerkt wordt door de aanwezigheid van een dik pakket opgespoten aarde die het eventueel aanwezige bodemarchief afdekt. In deze archeologienota zullen de geplande bodemingrepen tegenover de dikte van de aanwezige pakketten opgespoten grond worden geplaatst. Op basis van deze oefening wordt de impact van de geplande werken op het al dan niet aanwezige bodemarchief bepaald en wordt vervolgens een Programma van Maatregelen opgesteld.

2. Methodiek van het onderzoek

Bij aanvang van het bureauonderzoek was reeds gekend dat de geplande werkzaamheden zich grotendeels bevonden in een zone van de Antwerpse Haven gekenmerkt door een dik pakket opgespoten aarde. Eventuele geplande werken zouden dan ook een beperkte of helemaal geen impact hebben op eventueel binnen het projectgebied aanwezig waardevol archeologisch erfgoed. Daarom werd besloten een archeologienota met beperkte samenstelling op te stellen. Hierin zullen de geplande werkzaamheden worden besproken en zal worden aangetoond dat het eventueel aanwezige archeologische niveau wordt afgedekt en beschermd door een dik pakket opgespoten aarde.

Gegevens omtrent de dikte van de aanwezige pakketten opgespoten aarde kon worden afgeleid van het opgestelde opspuitingsmodel van de Universiteit van Antwerpen. Alhoewel het model niet 100% nauwkeurig is, kon het in het kader van deze nota wel worden gebruikt om een inschatting te maken van het niveau van het eventueel aanwezige archeologische niveau.

Tevens werden de geplande werkzaamheden en de bijgaande verstoringen in kaart gebracht op basis van de plannen en schetsen die de opdrachtgever ter beschikking heeft gesteld.

Op basis van alle beschikbare gegevens is tenslotte een conclusie getrokken omtrent de impactbepaling van de geplande werken op een al dan niet aanwezig archeologisch niveau.

3. Archeologische voorkennis

Voor het projectgebied werden reeds eerder vijf archeologienota's geschreven en bekrachtigd. Het betreft de archeologienota's met projectcode 2016H130 en **ID366**, 2017B284 en **ID2234**, en 2018F158 met **ID9350**, 2019C219 met **ID11064** en 2021C308 met **ID18117**. In geen van de nota's werden bijkomende onderzoeken geadviseerd door de aard van de geplande werken en de dikte van de aanwezige pakketten opgespoten aarde.

4. Beschrijving van de geplande werkzaamheden

4.1. Huidige toestand

Heden bevinden zich binnen het projectgebied de oude droogdokken (Antwerp Dry Docks). De zes droogdokken en het pomphuis zijn als bouwkundig erfgoed/bouwkundig relict aangeduid (**ID10759**).[1] Het gaat om zes droogdokken van Mercantile Marine Engineering & Graving Docks (sinds 1990: Antwerp Shiprepair), aangelegd in 1929-30 (nummers 1-2, respectievelijk 21,15 meter x 169 meter en 18,5 meter x 148,4 meter), 1951 (nummer 3, 26 meter x 194 meter), 1954 (nummer 4, 27 meter x 206,6 meter), 1959 (nummer 5, 39,4 meter x 255 meter) en 1973 (nummer 6, 50 meter x 314 meter); de eerste vier met klassieke puntdeuren, de overige met op de dokbodem neerklappende deuren (patent William Arrol, Groot-Brittannië); ten zuiden van droogdok nummer 1 staat het oudste pomphuis, zelfde stijl en grootte als tussen stadsdroogdokken nummers 8 en 9.[2]

De eigenlijke dokken werden bovendien opgenomen in de inventaris van gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.

Ook in het plangebied staat het oorlogsmonument Mercantile Marine Engineering (**ID213788**).[3] Het monument werd in 1947 opgericht ter ere van de scheepherstellers van het toenmalige scheepswerfbedrijf Mercantile Marine Engineering, die tijdens de Tweede Wereldoorlog waren omgekomen wegens hun activiteiten in het verzet. Sommige van hen werden opgepakt door het Duitse leger en overleden in het concentratiekamp Mauthausen, anderen overleden als gewapend weerstander tijdens de bevrijding van de haven van Antwerpen. Na de afloop van de oorlog nam Franky Totte, die de deportatie overleefde, het initiatief om een herdenkingsmonument voor zijn collega's op te richten; toenmalig bestuurder ingenieur Cyrille De Bièvre ging akkoord. Beeldhouwer Simon Goossens, die in 1930 ook het Monument voor de Gesneuvelde Zeelieden op de Tavernierkaai

[1] https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/10759

[2] Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: *Zes droogdokken aan Hansadok met pomphuis [online]* https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/10759 (Geraadpleegd op 19-03-2021).

[3] https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/213788

ontwierp, realiseerde het monument. Het werd op 14 juli 1947 ingehuldigd; elk jaar op 14 juli vindt hier nog een herdenkingsceremonie plaats. Het monument bevindt zich niet meer op de originele locatie; door uitbreidingen van het bedrijf werd het verschillende keren verplaatst binnen het bedrijventerrein.

Het monument is opgebouwd tegen een muur van een bedrijfsgebouw en bestaat uit een hardstenen basis van acht meter lang en anderhalve meter breed, waarop een opstaande plaat met de namen van de overlevenden en centraal een bronzen beeld van een scheepshersteller. Voor het beeld, een liggende plaat met kruis en bronzen krans en een plaatje met "V&R" (Vrede en recht), links en rechts geflankeerd door in de basis uitgespaarde plantenbakken. Het bronzen beeld is op de sokkel gesigneerd "SIMON GOOSSENS" en beeldt een scheepshersteller in gevangenispak uit, aan de voet geketend. Op de hardstenen plaat gebeitelde opschriften: "AAN ONZE MARTELAREN 1940 1945", waaronder de namen van de 31 soldaten en gestorvenen.

In een bedrijfsgebouw hangt een tweede, houten gedenkplaat, vervaardigd in de schrijnwerkerij van het bedrijf. Op dit monument hangen de foto's met de namen van alle overledenen, met centraal een miniatuurreliëf van het oorlogsmonument buiten en het opschrift "TER HERDENKING AAN ONZE SLACHTOFFERS VAN DEN OORLOG 1940 1945".[4]

Het projectgebied is gelegen op de rechteroever van de Schelde te midden van de industriële havenzone. Ten oosten van het projectgebied bevindt zich het Hansadok, het Vijfde havendok en het Leopolddok, ten zuiden bevindt zich het Industriedok, ten noordwesten bevindt zich het Marschalldok en wat verder ten noorden, het Zesde havendok. Deze dokken werden sinds het einde van de 19de en in het midden van de 20ste eeuw gerealiseerd. Het slib afkomstig van het graven van de dokken werd gebruikt om het hele gebied te bedekken en op te hogen. Verschillende polderdorpen, zoals Oorderen en Wilmarsdonk, beide ten noordoosten van het projectgebied gelegen, werden hierbij gesloopt en begraven samen met hun alluviale vruchtbare polders die door dijken van de getijdeninvloeden van de Schelde werden gevrijwaard.

Teneinde een inzicht te verkrijgen op de dikte van de opgespoten pakketten aarde aanwezig in het Antwerpse havengebied werd door de Universiteit van Antwerpen een opspuitingsmodel gegenereerd op basis van het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen en gegevens afkomstig van oude topografische kaarten. Het opspuitingsmodel is niet perfect maar geeft een goed globaal beeld van de dikte van de pakketten in de verschillende zones van de haven. Zones waar de pakketten minder dik zijn vertegenwoordigen plaatsen die reeds in het verleden hoger gelegen waren dan de plaatsen met een

[4] Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: *Oorlogsmonument Mercantile Marine Engineering [online]* https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/213788 (Geraadpleegd op 19-03-2021).

dikker pakket opgespoten aarde. Hieruit blijkt dat ter hoogte van het projectgebied de dikte van het opgespoten pakket schommelt tussen plusminus 3,50 meter en 5 meter. De huidige hoogte van het projectgebied bevindt zich tussen 4,50 en 6,90 meter + TAW. Het oorspronkelijke maaiveld heeft zich allicht gesitueerd op een diepte van plusminus 1 meter +TAW.

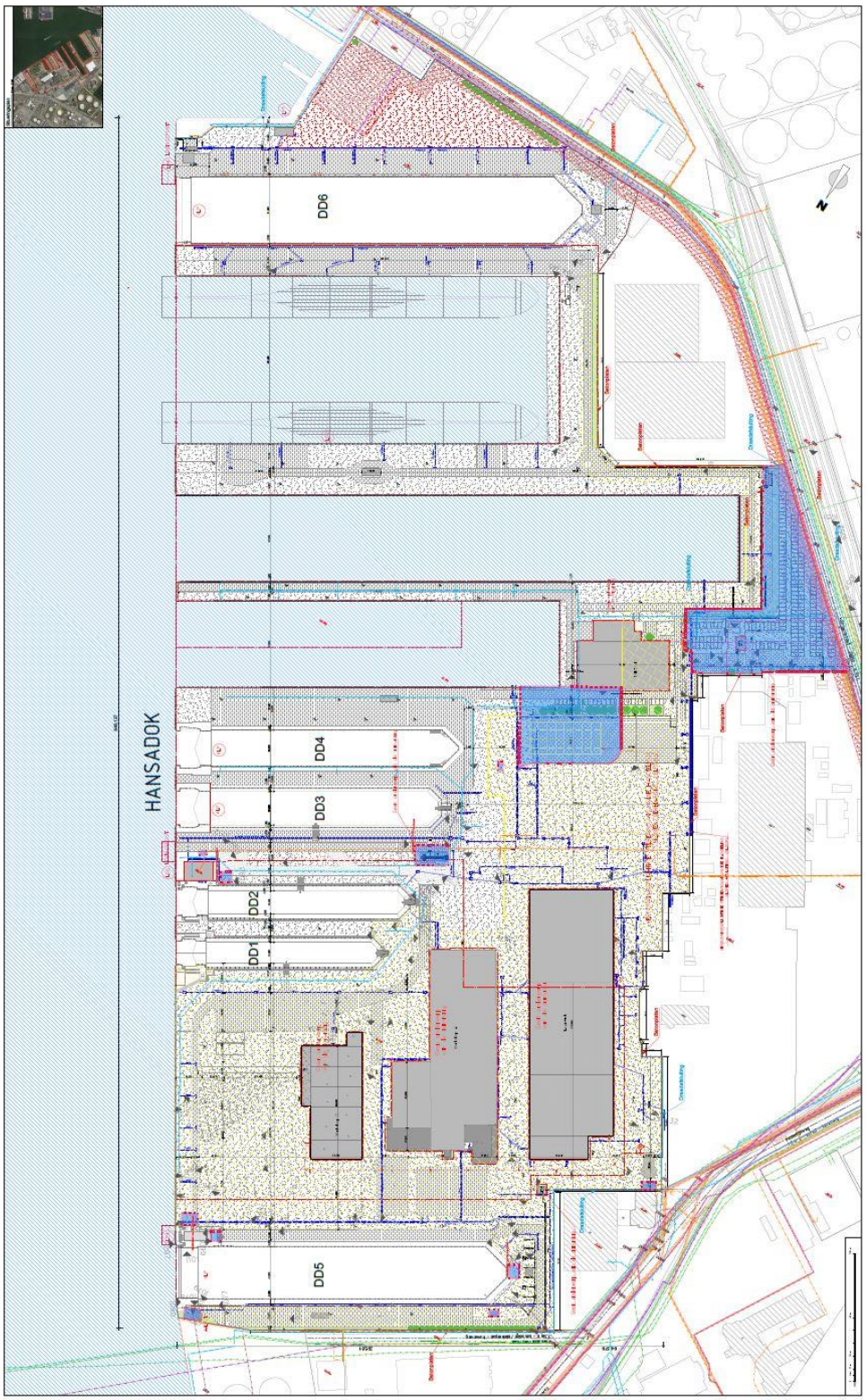

Figuur 2: Inplantingsplan bestaande toestand met aanduiding geplande werken in blauw

Figuur 3: Projectgebied op luchtfoto 2020 (1/5000)

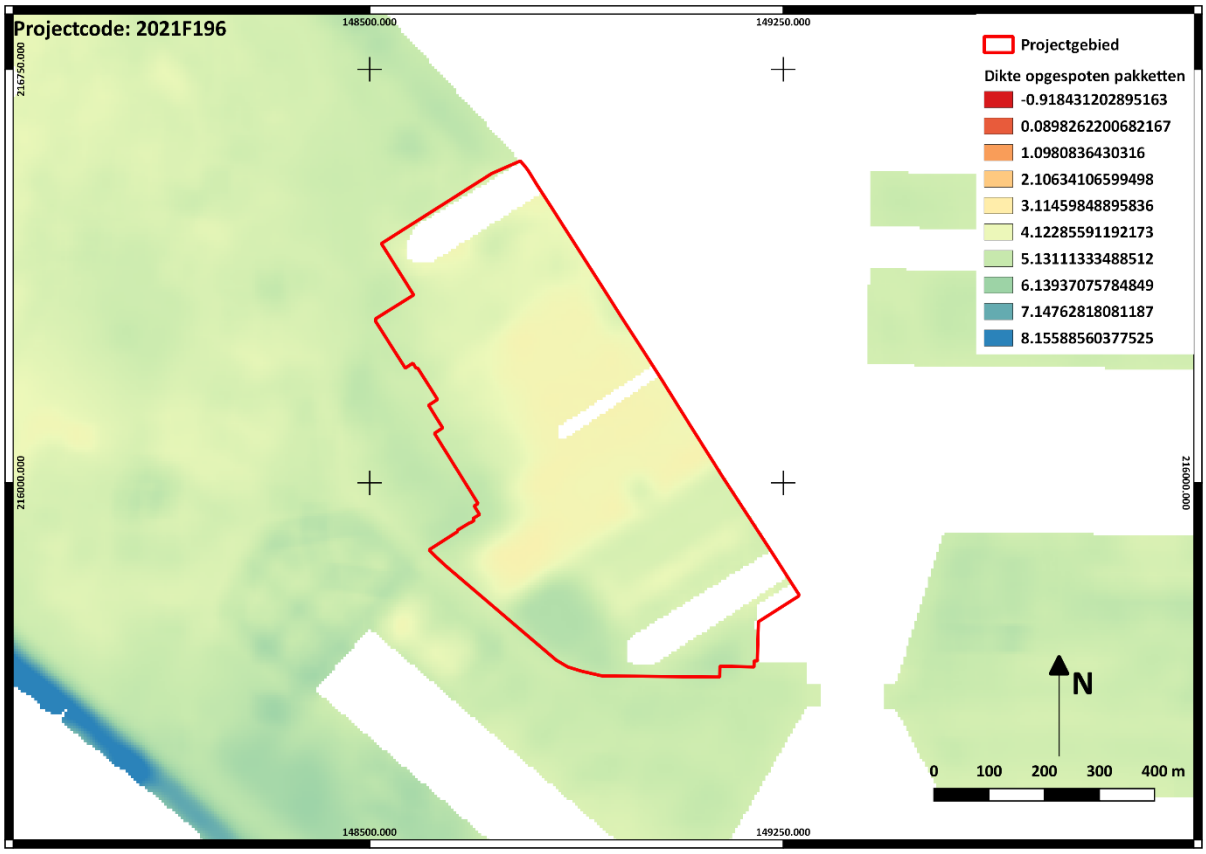

Figuur 4: Projectgebied ten opzichte van het opspuitingsmodel van de Universiteit van Antwerpen (Bron: Port of Antwerp) (1/5000)

4.2. Toekomstige situatie

Aangezien de dikte van de opgespoten pakketten aarde ter hoogte van het projectgebied minimaal 3,50 meter is volgens het beschikbare opspuitingsmodel, kan gesteld worden dat enkel werken die dieper reiken dan 3,50 meter onder het bestaande maaiveld het oorspronkelijke maaiveld voorafgaandelijk aan de opspuiting van de gronden zullen bereiken. Dit oorspronkelijke maaiveld situeert zich allicht op een diepte van 1 meter + TAW. Het eerste archeologisch relevante niveau ligt zelfs nog dieper en bevindt zich onder de afgedekte oorspronkelijke akkerlagen.

Ter hoogte van de nieuw te construeren deurlier zal onder een gedeelte van het op te richten gebouw een diepe betonnen fundering worden voorzien met een dikte van ongeveer 2 meter onder het bestaande maaiveld.

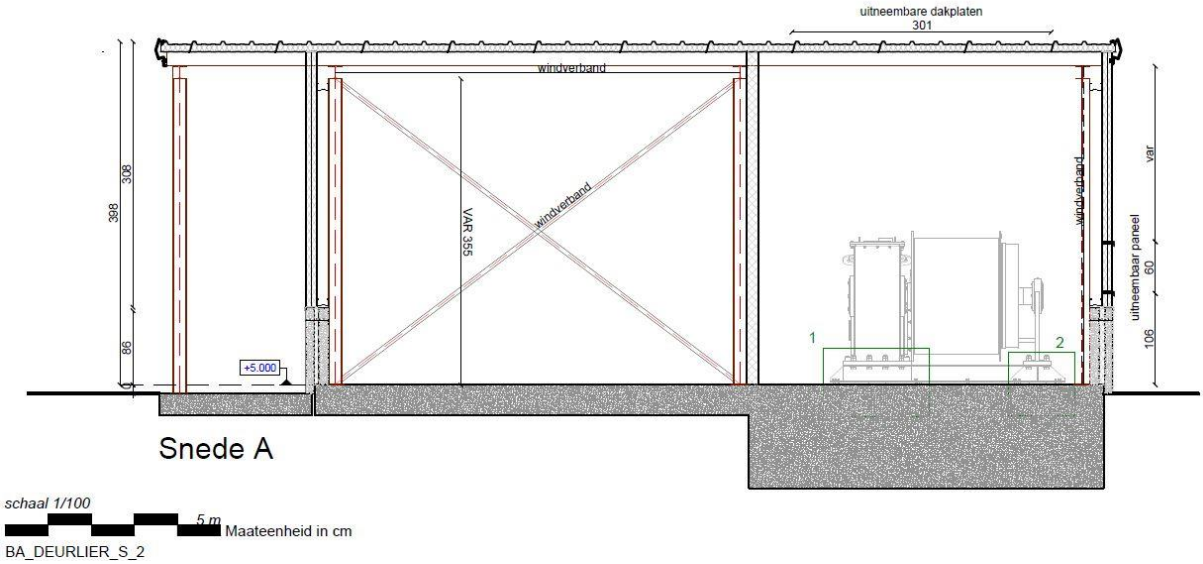

Figuur 5: Snede deurlier (1/100)

Voor het nieuwe meterlokaal wordt een fundering voorzien bestaande uit een opbouw van geotextiel, zand, steenslag en een betonplaat. Tevens worden voor het gebouw 15 paalfunderingen voorzien. Enkel ter hoogte van de te realiseren palen zal de ondergrond, en het eventueel aanwezige archeologische bodemarchief worden verstoord.

Voor de realisatie van de hoofdlier wordt een betonnen fundering voorzien met een maximale diepte van plusminus 1,75 meter onder het bestaande maaiveld. Bij de nieuwe hoofdlier wordt eveneens een nieuw hoogspanningskabine opgericht. Deze is voorzien van een kelderruimte waarvan de bovenzijde van de afgewerkte vloerplaat zich bevindt op een diepte van plusminus 4,15 meter + TAW.

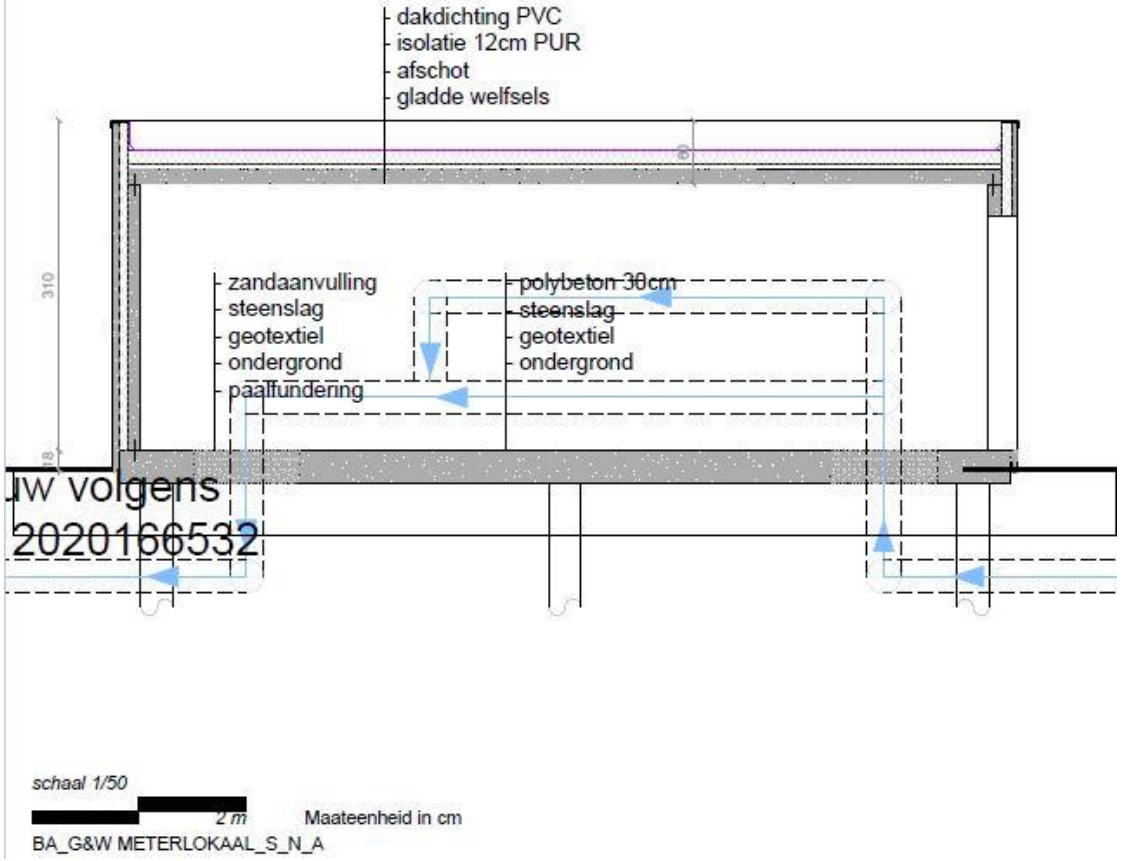

Figuur 6: Snede meterlokaal (1/50)

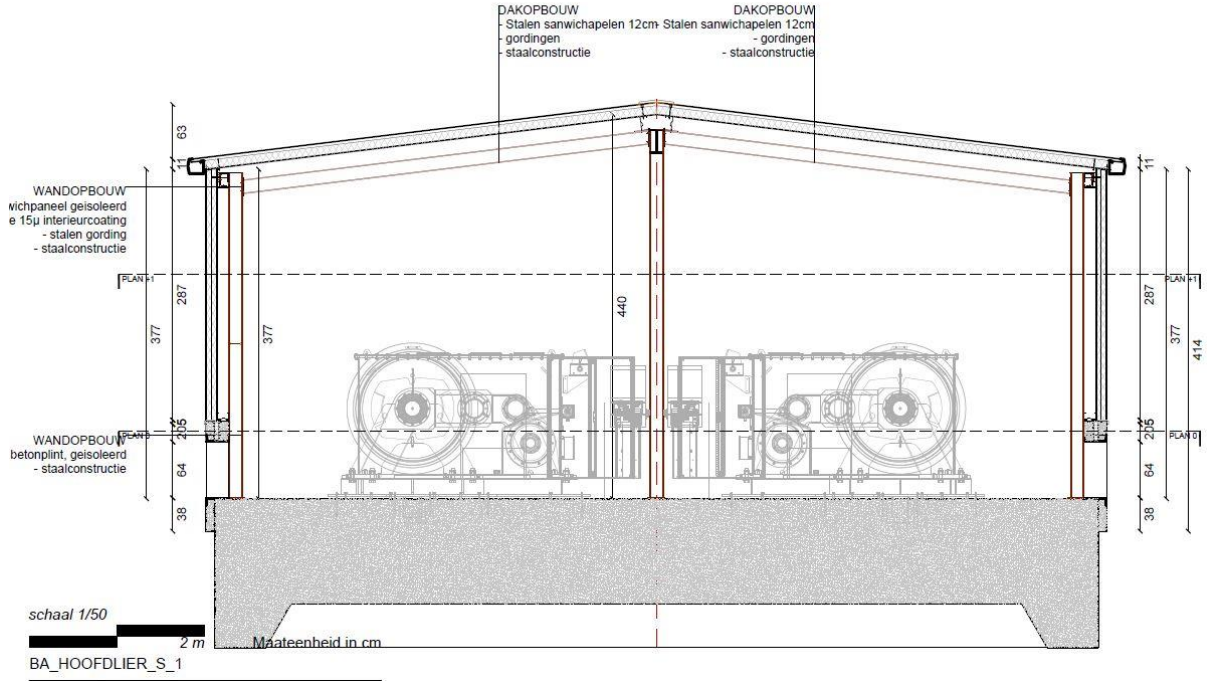

Figuur 7: Snede nieuwe hoofdlier (1/50)

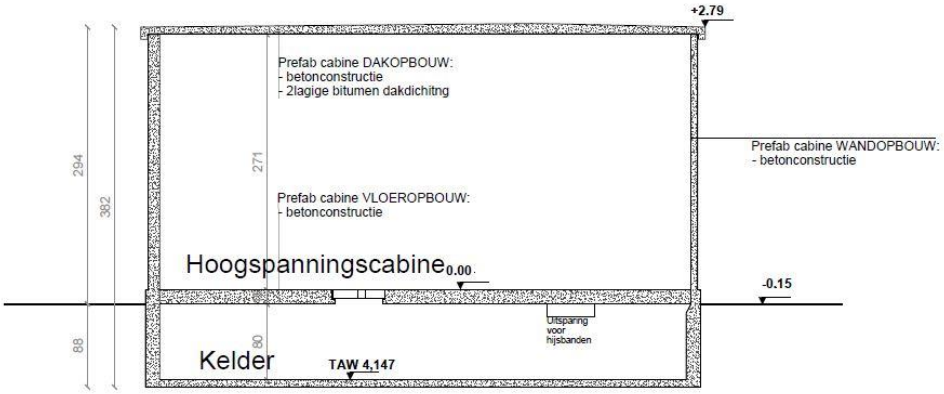

schaal 1/50
2 m
Maateenheid in cm
BA_HS CABINE HOOFDLIER__S_N_SNEDE A

Figuur 8: Snede hoogspanningskabine hoofdlier (1/50)

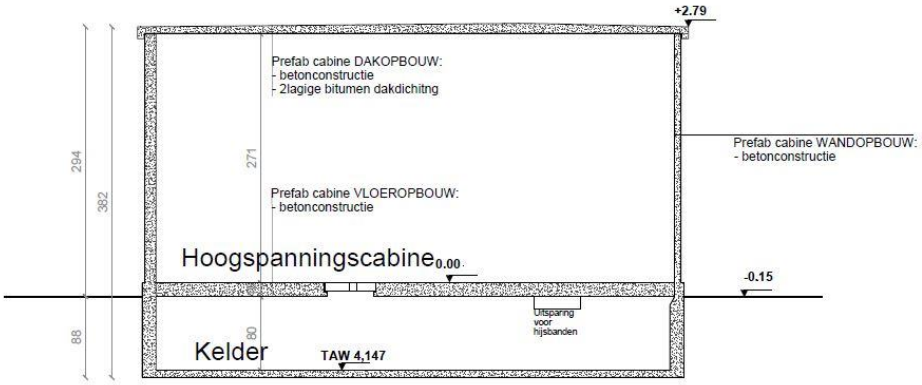

schaal 1/50
2 m
Maateenheid in cm
BA_HS CABINE KANTOOR__S_N_SNEDE A

Figuur 9: Snede hoogspanningskabine kantoor (1/50)

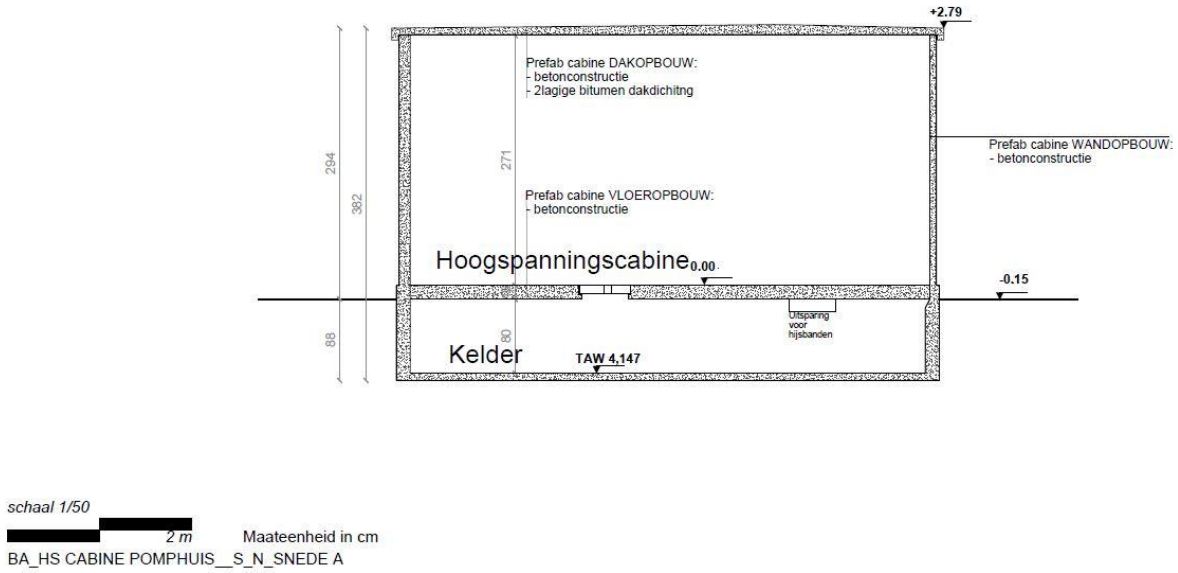

Figuur 10: Snede hoogspanningskabine pomphuis (1/50)

Het nieuw te realiseren kantoorgebouw wordt gefundeerd op een betonplaat en funderingspalen. De palen zijn voorzien van een betonnen paalkop. Hieronder worden de eigenlijke palen ingeboord tot op de dragende laag. Binnen het gebouw wordt tevens een liftput voorzien. De onderzijde van de liftput en de palenkoppen bevinden zich op een diepte van maximaal 2 meter onder het bestaande maaiveld. Enkel ter hoogte van de eigenlijke palen wordt het eventueel archeologische bodemarchief geraakt en plaatselijk verstoord. Er worden negen rijen van telkens zes palen voorzien. Het nieuwe kantoor wordt eveneens voorzien van een aparte hoogspanningskabine met kelderruimte waarvan de afgewerkte vloerplaat zich op een diepte van ongeveer 4,15 meter + TAW situeert.

Voor het pomphuis wordt tevens een nieuwe aparte hoogspanningskabine opgericht met kelderruimte. De afgewerkte vloer situeert zich op een diepte van 4,15 meter + TAW.

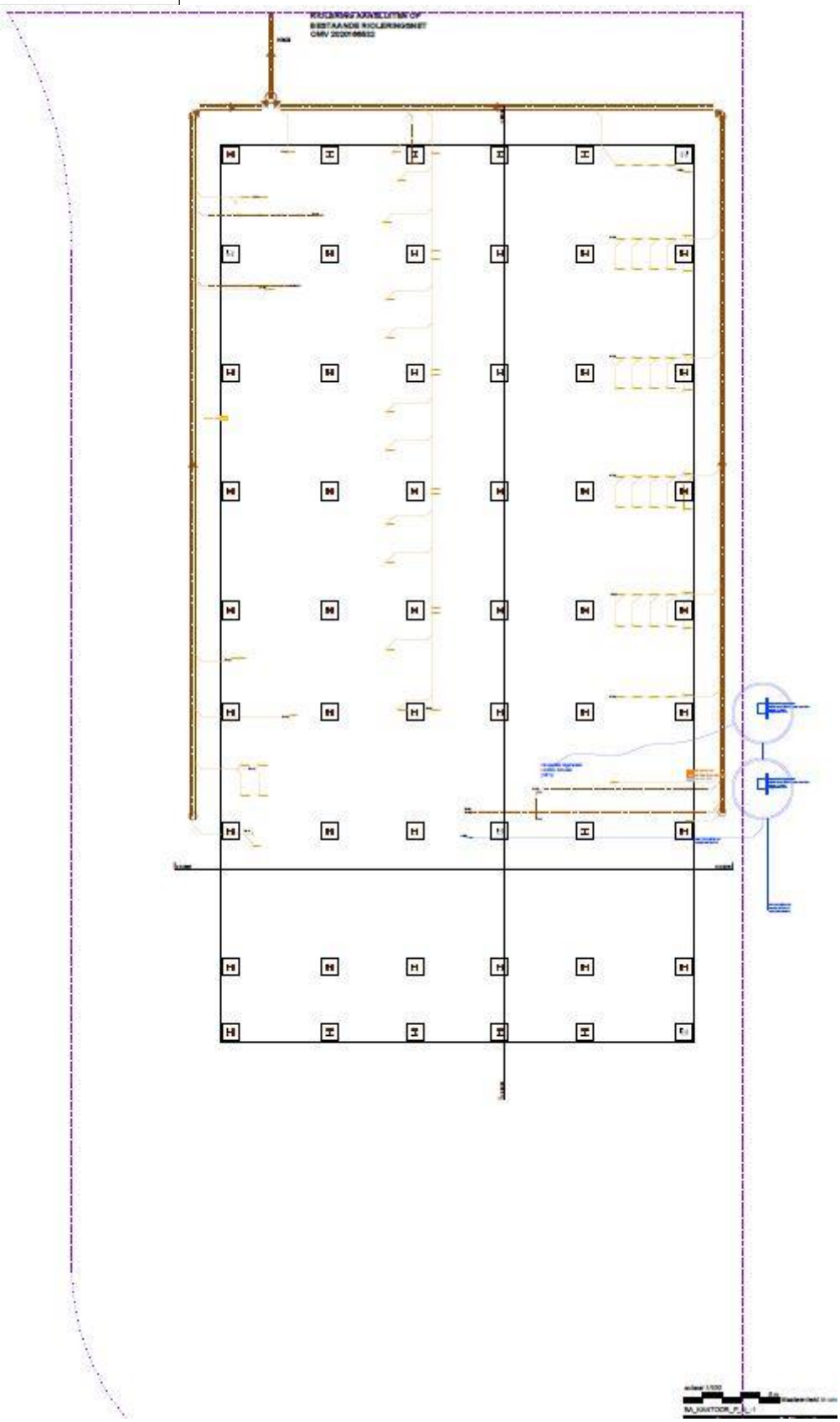

Figuur 11: Fundering nieuwe kantoorgebouw (1/100)

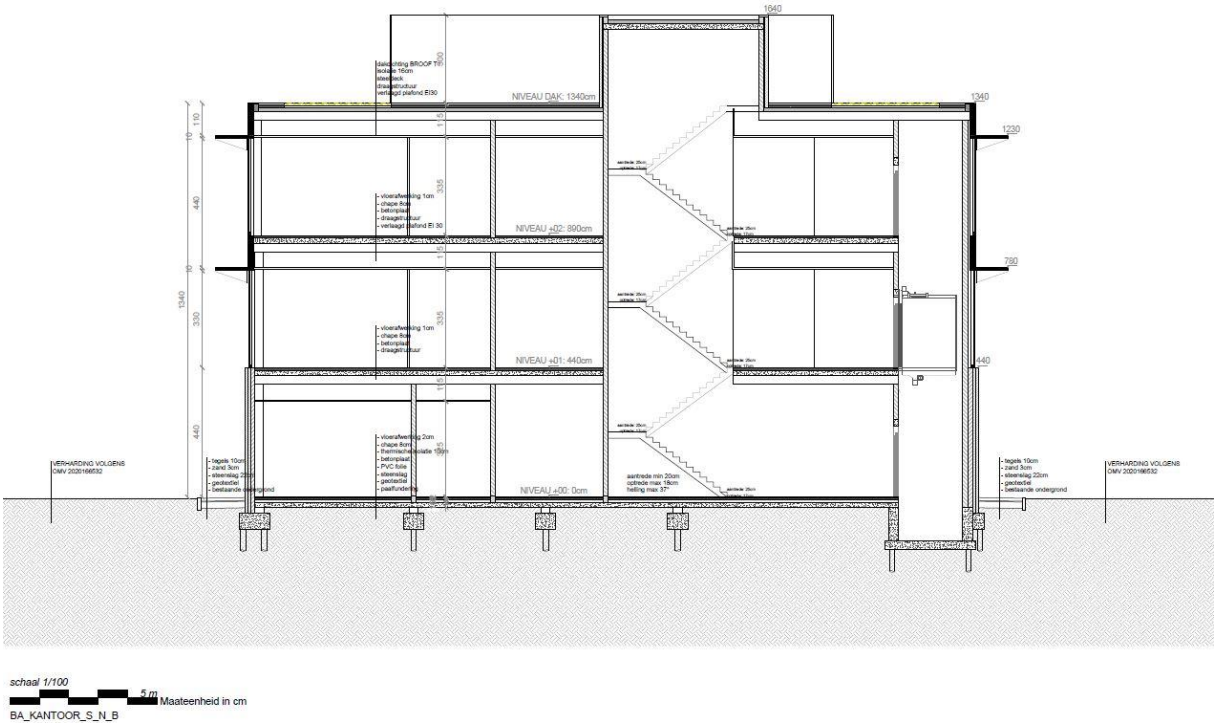

Figuur 12: Snede nieuwe kantoorgebouw met liftput (1/100)

Ter hoogte van Dry Dock 5 wordt een nieuwe keldertoegang gebouwd bovenop de bestaande kelder. Deze zal worden gefundeerd op een gewapende betonplaat.

De nieuw te realiseren portiersloge wordt gedeeltelijk voorzien van een ondergrondse kruipruimte met een diepte van minder dan 2 meter. Het gebouw zelf wordt gefundeerd op een betonplaat en 12 funderingspalen. Enkel ter hoogte van de palen zal het eventueel aanwezige archeologische bodemarchief worden verstoord vanaf een diepte van minstens 3,50 meter onder het bestaande maaiveld.

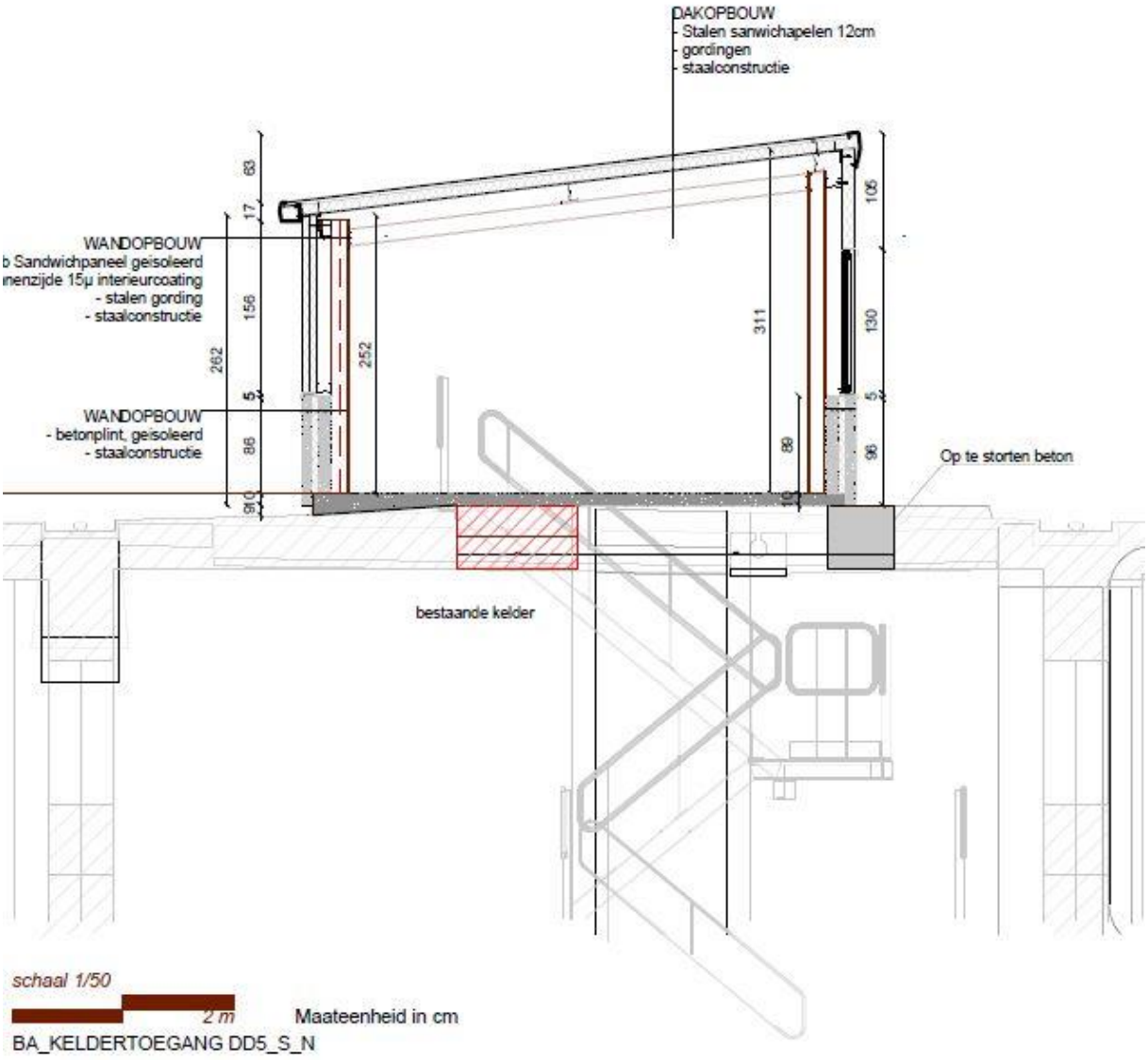

Figuur 13: Keldertoegang snede (1/50)

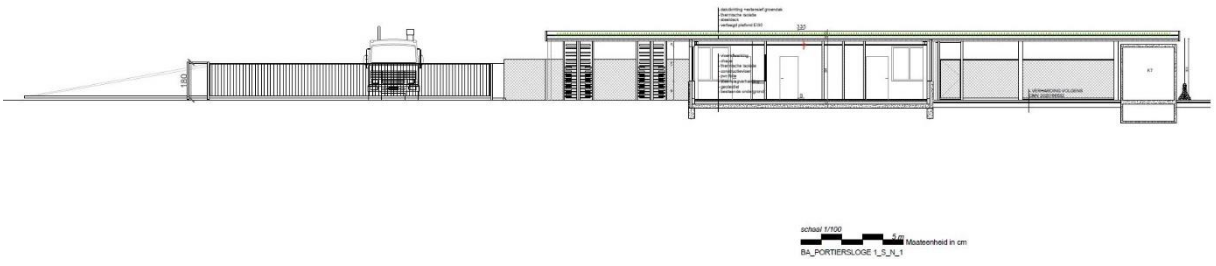

Figuur 14: Portiersloge snede (1/100)

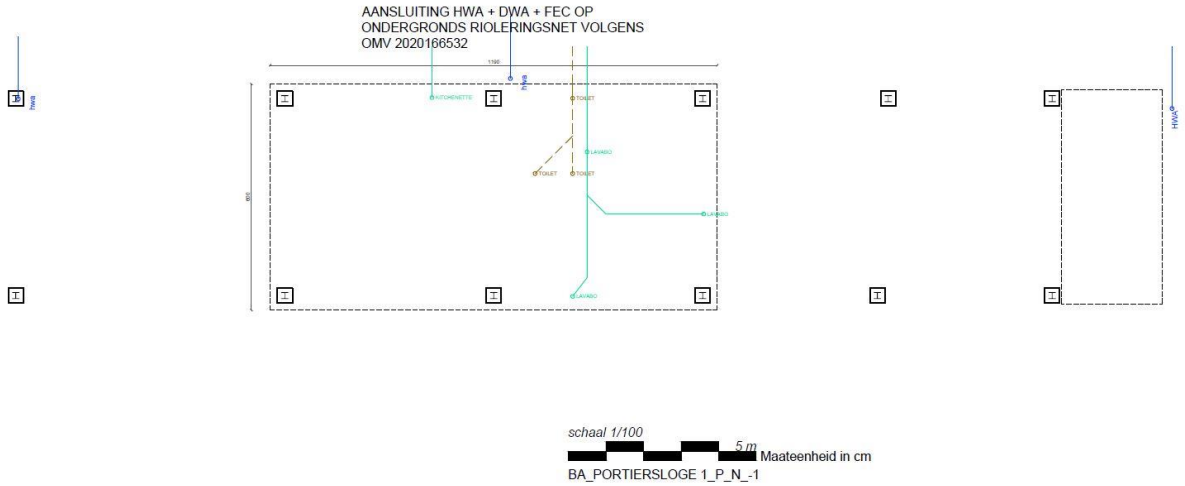

Figuur 15: Portiersloge funderingsplan (1/100)

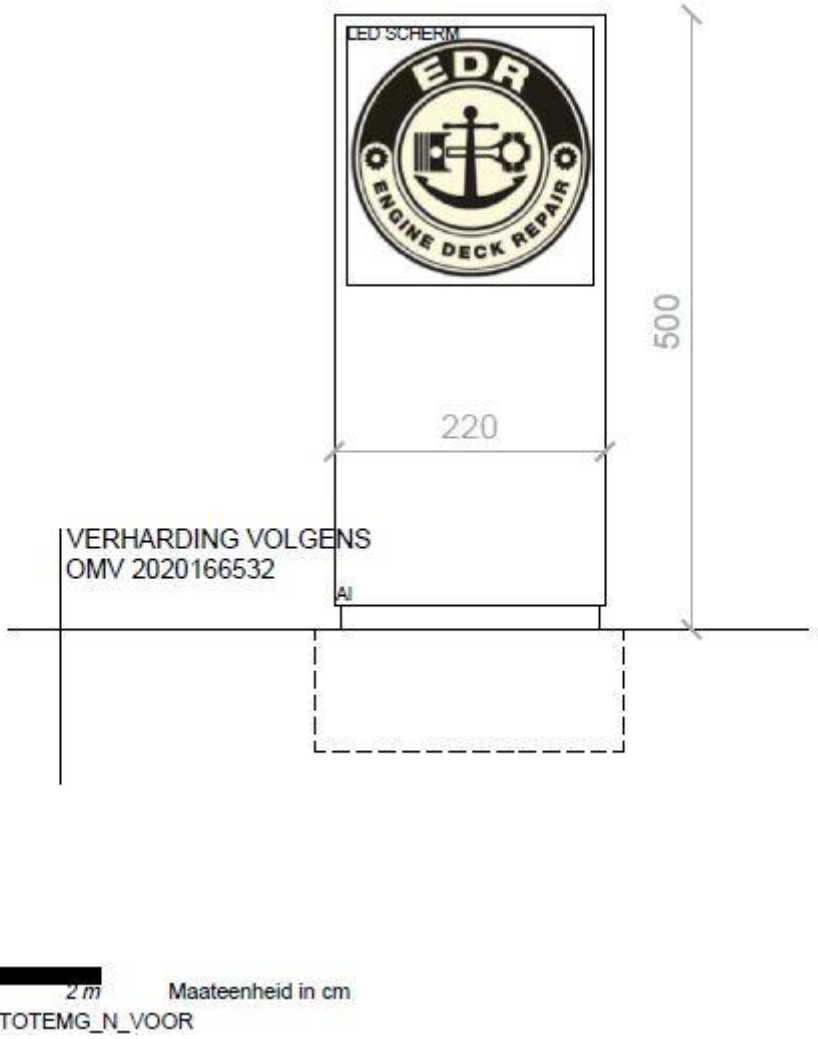

Figuur 16: Snede reclametotem (1/50)

De nieuw op te richten reclametotem wordt gefundeerd op een betonnen sokkel met een diepte tussen 1 en 1,50 meter.

Ter hoogte van Dry Dock 3 en Dry Dock 5 worden nieuwe venturi's geconstrueerd ten behoeve van de waterzuiveringsinstallaties. Voor de constructie worden geen noemenswaardige bodemingrepen gepland.

Ook voor de constructie van de verschillende vlaggenmasten worden geen noemenswaardige bodemingrepen verwacht.

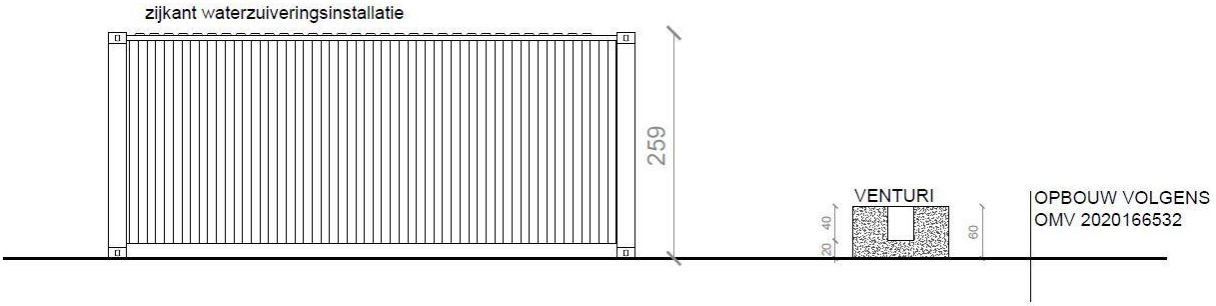

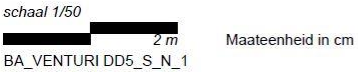

Figuur 17: Venturi Dry Dock 5 snede (1/50)

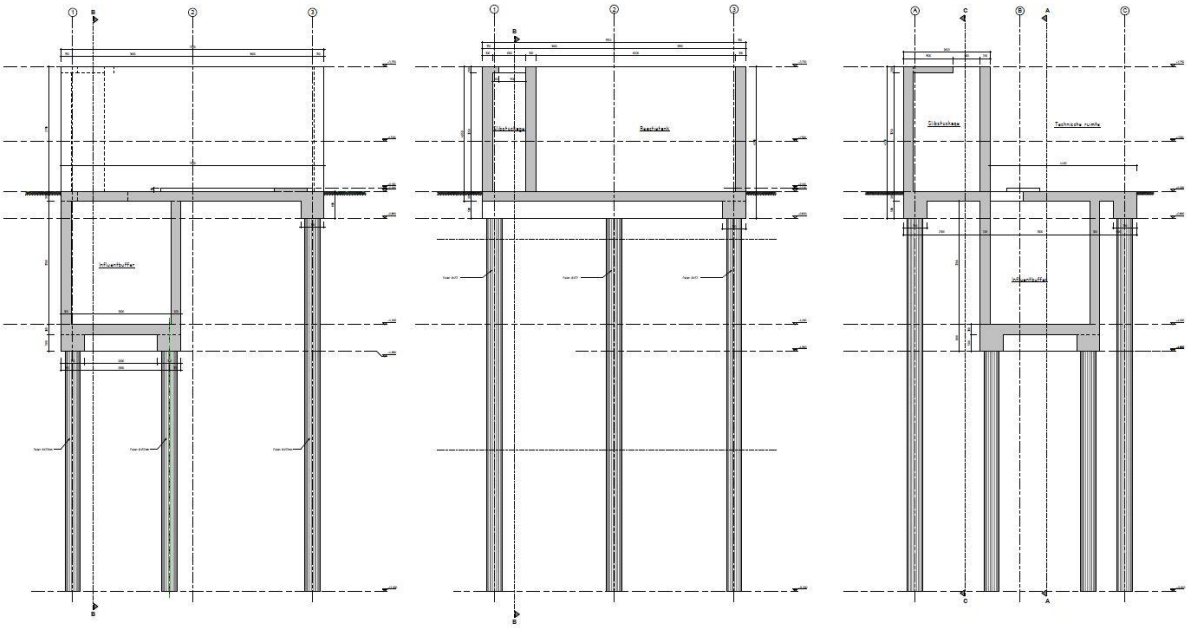

Figuur 18: Waterzuivering snedes (1/25)

De grootste verstoring van het eventueel aanwezige archeologische bodemarchief wordt veroorzaakt ter hoogte van de nieuw te realiseren waterzuivering. Het gebouw wordt gefundeerd op een paalfundering (10 stuks) die dieper worden ingeboord dan het oude oorspronkelijke maaiveld van voor de ophogingsfase. Het gebouw is tevens voorzien van een ondergrondse influentbuffer waarvan de afgewerkte vloerplaat zich situeert op een diepte van 0,60 meter +TAW. Ter hoogte van de

ondergrondse buffertank zal het bodemarchief verstoord worden over een oppervlakte van ongeveer 13 m².

Samenvattend kan gesteld worden dat de geplande werken enkel ter hoogte van de verschillende paalfunderingen (kantoorgebouw, portiersloge, waterzuivering) en ter hoogte van de ondergrondse buffer van het waterzuiveringsstation het eventueel aanwezige bodemarchief zullen verstoren over een gezamenlijke oppervlakte van plusminus 20 m².

5. Kennisvermeerderingspotentieel van het projectgebied

Het uitgevoerde bureauonderzoek kon het eventuele kennispotentieel van het gebied niet achterhalen, maar dit was niet nodig voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen. Hieruit is immers gebleken dat de impact van de geplande werkzaamheden beperkt is tot de zones van de te realiseren funderingspalen en de influentbuffer van het waterzuiveringsstation en dit vanaf een diepte van minimaal 3,50 meter onder het bestaande maaiveld of een diepte dieper dan 1 meter +TAW. Dit is de verwachte diepte van het afgedekte oorspronkelijke maaiveld.

6. Bibliografie

6.1. Online bronnen

- https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/10759
- https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/213788
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: *Zes droogdokken aan Hansadok met pomphuis [online]* https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/10759 (Geraadpleegd op 19-03-2021).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: *Oorlogsmonument Mercantile Marine Engineering [online]* https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/213788 (Geraadpleegd op 19-03-2021).

7. Lijst figuren en bijlagen

7.1. Lijst figuren

Project code	Nr	Type	Onderwerp	Aanmaakschaal origineel	Aanmaakdatum origineel	Versie
2021F196	1	Kadasterplan	Projectgebied ten opzichte van GRB-bestand	1/5000	2021	digitaal
2021F196	2	Inplantingsplan	Inplantingsplan bestaande toestand met aanduiding geplande werken	1/500	2021	Digitaal
2021F196	3	Orthofoto	Projectgebied op luchtfoto 2020	1/5000	2020	Digitaal
2021F196	4	Hoogteplan	Projectgebied ten opzichte van het opspuitingsmodel Universiteit Antwerpen (Bron Havenbedrijf Antwerpen)	1/5000	2021	Digitaal
2021F196	5	Ontwerpplan	Snede deurlier	1/100	2021	Digitaal
2021F196	6	Ontwerpplan	Snede meterlokaal	1/50	2021	Digitaal
2021F196	7	Ontwerpplan	Snede hoofdlier	1/50	2021	Digitaal
2021F196	8	Ontwerpplan	Snede hoogspanningskabine hoofdlier	1/50	2021	Digitaal
2021F196	9	Ontwerpplan	Snede hoogspanningskabine kantoor	1/50	2021	Digitaal
2021F196	10	Ontwerpplan	Snede hoogspanningskabine pomphuis	1/50	2021	Digitaal
2021F196	11	Ontwerpplan	Funderingsplan kantoorgebouw	1/100	2021	Digitaal
2021F196	12	Ontwerpplan	Snede kantoorgebouw met liftput	1/100	2021	Digitaal
2021F196	13	Ontwerpplan	Snede keldertoegang	1/50	2021	Digitaal
2021F196	14	Ontwerpplan	Snede portiersloge	1/100	2021	Digitaal
2021F196	15	Ontwerpplan	Funderingsplan portiersloge	1/100	2021	Digitaal
2021F196	16	Ontwerpplan	Snede reclametotem	1/50	2021	Digitaal
2021F196	17	Ontwerpplan	Venturi Dry Dock 5	1/50	2021	Digitaal
2021F196	18	Ontwerpplan	Snedes waterzuivering	1/25	2021	Digitaal

7.2. Lijst bijlagen

Projectcode	Nummer Bijlage	Onderwerp
2021F196	Bijlage 1	PDF Plannenbundel ontwerp
2021F196	Bijlage 2	PDF Programma van Maatregelen
2021F196	Bijlage 3	PDF Privacy-fiche